

Proiectul unității europene

De la ideea europeană
la Uniunea Europeană
ca putere globală

FRANCISCO ALDECOA

LITERA

București

CUPRINS

INTRODUCERE	6
DE LA APARIȚIA IDEII EUROPENE LA CONFIGURAREA PROIECTELOR UNITĂȚII EUROPENE	15
„MICA EUROPĂ“: PRIMA ETAPĂ A DEMARĂRII PROIECTULUI SUPRANAȚIONAL <i>1950–1979</i>	37
DE LA COMUNITATEA EUROPEANĂ DE NATURĂ ECONOMICĂ LA O UNIUNE EUROPEANĂ DE NATURĂ POLITICĂ <i>1979–1992</i>	67
DE LA DEMARAREA UE LA NAȘTEREA PROIECTULUI FEDERAL AL MONEDEI EURO <i>1992–2001</i>	91
DE LA PROIECTUL DE TRATAT CONSTITUȚIONAL LA TRATATUL DE LA LISABONA <i>2001–2017</i>	111
ANEXE	133

1

DE LA APARIȚIA
IDEII EUROPENE
LA CONFIGURAREA
PROIECTELOR
UNITĂȚII EUROPENE

Înainte de a ne referi la proiectele de unitate europeană, este imperios necesar să analizăm apariția „ideii europene“, deoarece trebuie reamintit faptul că unitatea europeană, înainte de a deveni un proiect și o realitate, a fost o idee, sau, mai bine spus, un ansamblu de idei, care reflecta ceea ce se înțelegea că ar trebui să fie Europa de-a lungul diferitelor etape ale istoriei sale. Atât ideea, cât și proiectele vor fi sămânța care va da roade nu numai odată cu federalismul pașilor mărunți din anii 1960, ci și prin exprimarea naturii politice a Uniunii Europene în anii 1990. În aceeași etapă, numai o uniune cu vocație federală va permite unificarea celor două Germanii – de Est și de Vest – fără ca aceasta să fie percepută ca un pericol pentru celelalte popoare ale Europei. La fel, în 2003, se va relua ideea necesității unei constituții pentru Europa, iar în 2004 cea a „unei singure Europe“, cu ocazia extinderii spre est. Aceste inițiative au apărut, așadar, încă din prima jumătate a secolului XX, deși nu s-au concretizat decât la începutul secolului XXI.

Ideea europeană de-a lungul istoriei

Originea ideii europene ca fenomen cultural și politic poate fi urmărită până în Renaștere, deși găsim antecedente și mai îndepărtate, de exemplu în opera lui Dante (1265–1321) *Monarhia*, din secolul al XIII-lea. Până atunci, Europa nu era decât o structură geografică. Antonio Truyol amintește că, deși este adevărat că rădăcinile Europei se regăsesc în antichitatea greco-romană, trecând prin Evul Mediu creștin, nu este mai puțin adevărat că Europa, ca entitate istorico-culturală și politică, aparține modernității.

Au existat mai multe proiecte privind unitatea europeană înainte de Revoluția Franceză. La acea vreme, aceasta era înțeleasă ca o uniune a principilor, fie sub formă imperială, fie ca supunere față de un suveran superior. Până atunci, ea nu fusese concepută în niciun caz ca o uniune de popoare considerate ca subiecți politici, întrucât principiul modern al democrației încă nu se născuse.

Poate că unul dintre cei mai vechi autori e abatele de Saint-Pierre (1658–1743), care în 1713 a scris *Proiect de tratat pentru a face pace perpetuă între suveranii creștini*, lucrare în care a subliniat că federația proiectată și bazată pe suveranitatea religioasă și în spiritul legitimității va trebui să aibă ca organ suprem un senat, a cărui funcție esențială va fi de a soluționa disputele, asistat de un secretariat permanent, iar deciziile sale vor fi aplicate în mod coercitiv de către o armată federală.

Baronul de Montesquieu (1689–1755), în lucrarea sa *Despre spiritul legilor*, explică modul în care mediul juridic va condiționa sistemul politic și cum statele mari, cu fluvii mari, produc sisteme politice federale, în timp ce statele care nu au fluvii produc sisteme unitare.

Și Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), unul dintre marii gânditori care au avut cea mai mare influență asupra Revoluției Franceze și care a pus în mare măsură bazele naționalismului modern, a fost preocupat de ideea unei federații europene, care, în opinia sa, nu putea fi realizată decât printr-o revoluție. Având în vedere prețul ridicat pe care aceasta l-ar presupune, a indicat ca alternativă intermediară o serie de federații de state mici, care ar putea contrabalansa puterea celor mari. După părerea lui, numai statele mici erau compatibile cu libertatea. Cu toate acestea, după cum amintește Henrik Brugmans, Rousseau nu a fost niciodată un susținător al unei „Federații Europene“.

Iluministul Immanuel Kant (1724–1804) este adesea creditat drept cel care a formulat pentru prima dată principiul federației popoarelor în lucrarea sa *Pacea perpetuă* (1795), scrisă după Revoluția Franceză, aparent influențat de cei doi autori menționați anterior, și care dezvoltă mai pe larg ideea de Europa; merge chiar mai departe și sugerează necesitatea unei organizări a statelor pe baza unei constituții republicane, în care era deja prezentă separarea puterilor, precursora a ceea ce înțelegem astăzi ca o formulă politică democratică și pluralistă. Proiectul lui Kant este un proiect juridic, și nu etic, bazat pe raționalitate, întrucât nu susținea că oamenii ar putea deveni mai buni, ci încerca să construiască o ordine juridică și politică în care războiul să fie nu numai ilegal, ci și imposibil. Pentru el, nu va exista pace decât dacă va exista o federație de state, în care niciunul dintre ele nu va fi mai presus de celelalte.

Henri de Saint-Simon (1760–1825) dezvoltă destul de mult această idee câteva decenii mai târziu, dintr-o perspectivă utopică, el concepând Europa ca stat federal care va lua naștere, după cum

De la stânga la dreapta, Kant, Saint-Simon și Victor Hugo, mari gânditori ai ideii unității europene

prevede el, prin unirea Franței, Marii Britanii și a Germaniei, preconizând unificarea acestora. Reprezentarea statelor în parlamentul central va trebui să includă, printre alții, oameni de știință și oameni de afaceri. Pentru ca proiectul să fie vizibil, este nevoie ca statele care urmează să fie unite să fie sistematic omogene. Acest autor va adăuga, pe lângă dimensiunea federală și politică, și o dimensiune economică și tehnică, drept consecință a viziunii sale asupra industrializării din secolul al XIX-lea. Autorul plasează problema europeană în domeniul intereselor economice și al angajamentelor solide, și stabilește, de asemenea, necesitatea de a dezvolta un proiect pe etape, ca precursor al viitoarei metode funcționaliste a pașilor mici. În ce privește organizarea politică, el vedea un parlament situat deasupra intereselor naționale.

În 1814 a apărut proiectul unei federații de state europene ca bază a păcii, elaborat de filosoful german Karl Krause (1781–1832),

fondatorul krausismului, curent filosofic care a inspirat numeroase centre academice și a avut o mare influență în Spania, în legătură cu proiectele de reînnoire a învățământului. Krause are o abordare originală a federației, propunând ca aceasta să fie o etapă pe calea organizării lumii, bazată pe ideea de umanitate. El consideră că acest proces va fi facilitat prin crearea de noi continente, o treaptă intermediară spre o federație juridică a întregii lumi.

În sfârșit, merită să menționăm un autor de la mijlocul secolului al XIX-lea, cunoscut mai ales pentru operele sale literare, Victor Hugo (1802–1885), care a pledat pentru crearea Statelor Unite ale Europei. Acesta va marca un efort de delimitare conceptuală mai riguroasă a ideii unei Europe unite, în funcție de condițiile istorice ale vremii.

O etapă importantă în dezvoltarea proiectelor unității europene a fost marcată de Congresul de Științe Politice care a avut loc la Paris în 1900. Se remarcă în mod deosebit rolul jucat de francezul A. Leroy-Beaulieu (1842–1912), care nu a pledat pentru un stat federal, ci pentru o confederație, asemănătoare cu vechea Confederație Germană (1818–1966). Leroy-Beaulieu pornea de la o potențială amenințare din partea Imperiului Rus, pe care îl vedea ca pe ceea ce astăzi am numi un „element extern“ de federalizare, decisiv pentru formarea confederației. Nu includea Marea Britanie din cauza amplorii intereselor sale extraeuropene.

După cum am văzut, nici sistemul care a prevalat din Antichitate până la Revoluția Franceză, nici Concertul Statelor născut după războaiele napoleoniene nu au dispus de o organizare adecvată. Cea mai mare realizare a fost întrunirea Congreselor Directoratului European. Dar acest sistem nu a rezistat ascensiunii naționalismului,

din ce în ce mai exacerbant. Antagonismul dintre naționalisme a dus la Primul Război Mondial. După cum spune Antonio Truyol, „în tensiunea dialectică dintre forțele centrifuge și forțele centripete au prevalat în cele din urmă cele centrifuge“. După cum se știe, primele sunt cele naționaliste, iar celelalte apără idealul Europei, care, așa cum am văzut în aceste rânduri, este prezent cel puțin din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

Proiectele de unitate europeană în perioada interbelică

Odată cu Primul Război Mondial, s-a trecut de la idee la acțiune și au apărut mai multe inițiative și lucrări menite să contureze proiecte politice. Trebuie amintit faptul că Primul Război Mondial nu a avut aceeași importanță și aceeași influență în dezvoltarea ideii europene precum cel de-Al Doilea Război Mondial, deoarece acesta s-a desfășurat între armate, pe câmpul de luptă, și a avut un impact mai mic asupra societății civile. Acest lucru explică, de asemenea, de ce în perioada interbelică ideea europeană a circulat în cercurile elitelor intelectuale, fără a trece dincolo de acestea.

Pe de altă parte, Primul Război Mondial a fost o recunoaștere a faptului că Europa nu mai deținea poziția centrală pe care o ocupase anterior în lume. Drept urmare, se afirmă cu mai multă vigoare procesul de organizare internațională – și nu numai europeană – având drept scop prevenirea unor noi războaie. Așa a luat naștere proiectul președintelui Statelor Unite, Woodrow Wilson, care va duce la crearea Societății Națiunilor.

În anul 1923 a apărut la Paris cartea *Paneuropa* a contelui Coudenhove-Kalergi (1894–1972), iar în anul următor au luat naștere revista și organizația politică cu același nume, al cărei sediu se afla la Viena. Acest grup *Paneuropa* nu era doar un club de dezbateri și de discuții, ci și un club de acțiune. De exemplu, în 1926 a reunit la Viena peste 2 000 de persoane. Preocuparea sa fundamentală a fost ideea declinului Europei pe scena mondială. Pentru Clubul de la Viena, declinul nu era biologic, ca o consecință a presupusei îmbătrâniri, ci politic. Boala Europei consta în divizarea sa politică în peste douăzeci de state, ceea ce genera anarhie internațională, consecința acesteia fiind războaie interminabile.

Pentru acest grup, singura modalitate prin care statele europene ar putea interveni pozitiv în concertul mondial era prin stabilirea unei uniuni politice permanente între ele. Au numit-o „*Paneuropa*” și au înțeles-o ca un concept politic, nu geografic. Pentru Coudenhove-Kalergi, extinderea Europei trebuie să meargă atât de departe cât o va permite regimul democratic (trebuie remarcat faptul că scopul *Panuropei* era să unifice toată Europa, însă fără Marea Britanie și Rusia). Această idee este foarte apropiată de cea din zilele noastre, când este dificil de stabilit granița estică a Europei. Coudenhove-Kalergi a înțeles că, fără această uniune politică permanentă, statele europene vor intra inevitabil din nou în război, ceea ce ar fi o lovitură mortală pentru Europa.

Ne atrage atenția cât de corecte sunt analizele de mai sus și afirmația lor că noua unitate politică trebuia să se bazeze pe reconcilierea franco-germană, precum și pe denunțarea naționalismului extrem. Au schițat, de asemenea, anumite aspecte constituționale